वृद्धवृद्धाहरुको हेरचाहका लागि परिवारको भूमिका

शोधकर्ता

तारा बस्नेत

परीक्षा रोल : २१४०१५६/२०७४

त्रि.वि. दर्ता नं. : ९-२-०९००-००५०-२०१२

शैक्षिक वर्ष : २०७२/२०७३

त्रिभुवन विश्वविद्यालाय शिक्षा शास्त्र संकाय स्वास्थ्य तथा जनसंख्या शिक्षा विभाग अर्न्तगत जनसंख्या शिक्षामा एम.एड दोस्रो वर्षको (Pop. Ed. 598) आशिंक पाठ्यभार पूरा गर्नका लागि प्रस्तुत गरिएको शोधपत्र

शिक्षाशास्त्र संकाय

स्वास्थ्य तथा जनसंख्या विभाग

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

सुन्दरहरैचा मोरङ

२०७६

वृद्धवृद्धाहरुको हेरचाहका लागि परिवारको भूमिका

शोधकर्ता

तारा बस्नेत

परीक्षा रोल्न : २१४०१५६/२०७४

त्रि.वि. दर्ता नं. : ९-२-०९००-००५०-२०१२

शैक्षिक वर्ष : २०७२/२०७३

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय स्वास्थ्य तथा जनसंख्या शिक्षा विभाग अर्न्तगत जनसंख्या शिक्षामा एम.एड दोस्रो वर्षको **(Pop. Ed. 598)** आशिंक पाठ्यभार पूरा गर्नका लागि प्रस्तुत गरिएको शोधपत्र

शिक्षाशास्त्र संकाय

स्वास्थ्य तथा जनसंख्या विभाग

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

सुन्दरहरैचा मारङ

२०७६

वृद्धवृद्धाहरुको हेरचाहका लागि परिवारको भूमिका-तारा बस्नेत

घोषणा पत्र

म घोषणा गर्दछु कि यो अध्ययन **वृद्धवृद्धाहरूको हेरचाहका लागि परिवारको भूमिका** सम्बन्धी अध्ययन विषयमा अध्ययन गरिएको छ। अध्ययन अनुसन्धानलाई पूरा गर्ने क्रममा अनुसन्धानका सम्पूर्ण नीति नियमहरुको पालना गरी तयार पारिएको छ। यस अनुसन्धानमा अघिल्ला अध्ययनका अनुसन्धानलाई हुबहु नसारी आफ्नो भाषा शैलीमा तयार पारिएको छ। यो अनुसन्धान तयार पार्दासम्म आज भन्दा अगाडि कहि कतै पेश नगरी आफैंले तयार पारेको छु।

तारा बस्नेत

एम.एड. दोश्रो वर्ष

विषय : शोधपत्र मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको सम्बन्धमा ।

उपर्युक्त सम्बन्धमा सुकुना बहुमुखी क्याम्पसको शिक्षाशास्त्र सङ्काय, स्नातकोत्तर तह (M.Ed.) **जनसङ्ख्या शिक्षाको (Pop.Ed. 598)** का विद्यार्थी **तारा बस्नेत**ले **वृद्धवृद्धाहरूको हेरचाहका लागि परिवारको भूमिका** शीर्षकको शोधपत्र शोधनिर्देशक तथा सुपरिवेक्षकबाट वाह्य मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस भई आएको हुँदा निजको शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

क. स.	नाम	पद
१.	जनार्दन गुरागाई	विभागीय प्रमुख
....		
२.	बालकृष्ण खड्का	शोध निर्देशक
....		
३.		वाह्य परीक्षक
....		

हस्ताक्षर

मिति........

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्ष शास्त्र संकाय स्वास्थ्य तथा जनसंख्या विभाग एम.एड. दोश्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्न **वृद्धवृद्धाहरूको हेरचाहका लागि परिवारको भूमिका** शीर्षकमा यो शोधपत्र तयार गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्ने कार्यमा प्रारम्भ देखि अन्त्य सम्म नियमित सुपरीवेक्षण, मार्ग निर्देशन र अमूल्य सुझाव दिनु हुने शोध निर्देशक श्री बालकृष्ण खड्का ज्यूलाई हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । शोधपत्र तयार गर्दा अमूल्य सुझाव दिनु हुने र स्वीकृति प्रदान गरि दिनु हुने विभागीय प्रमुख श्री जनार्दन गुरागाईं ज्यूमा हार्दिक कृतज्ञता ज्ञपान गर्दछु । त्यसै गरी प्रशासनिक रुपमा सहयोग गर्नु हुने क्याम्पस प्रमुख चन्द्रमणी राई ज्यू र स्नातकोत्तर कार्यक्रम संयोजक केशवराज भट्टराई ज्यूमा हार्दिक कृतज्ञता ज्ञपान गर्दछु । साथै यस विभागका सम्पूर्ण आदरणीय गुरु ज्यूहरु प्रति आभार प्रकट गर्दछु । मलाईं यो अध्ययनका लागि आवश्यक पर्ने सर्न्दभ सामाग्रीहरु उपलब्ध गराई सहयोग गर्नु हुने सुकुना बहुमुखी क्याम्पस पुस्तकालय परिवारलाई हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

अध्ययनको क्रममा तथ्याङ्क एवं सूचना उपलब्ध गराएर सहयोग पुऱ्याउनु हुने नमूना छनोटमा परेका सम्पूर्ण व्यक्तिहरु प्रति हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । साथै अध्ययनको क्रममा अमूल्य सहयोग र सुझाव दिने मेरो परिवारको सम्पूर्ण सदस्यहरु लगायत सम्पूर्ण मित्रहरु प्रति पनि आभार व्यक्त गर्दछु ।

अन्त्यमा यस शोध पत्रलाई कम्प्युटर टाइप गरी विशेष सहयोग पुऱ्याउने मोर्डन कम्युनिकेशन सेन्टरका भाई धर्मेन्द्र दुलाललाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

मिति : २०७६ तारा बस्नेत

शोधसार

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय स्वास्थ्य तथा जनसंख्या विभाग अर्न्तगत एम.एड्. दोस्रो वर्षको शोधपत्र (Pop. Ed. 598) को आंशिक पाठ्यभार पुरा गर्न सुनसरी जिल्लाको बराह न.पा. वडा नं. ८ स्थित " वृद्धवृद्धाहरुको हेरचाहका लागि परिवारको भुमिका" नामक शीर्षकमा वृद्धवृद्धाहरुको स्वास्थ्य अवस्था पत्ता लगाउन, वृद्धवृद्धाहरुको हेरचाहमा परिवारको भुमिका पत्ता लगाउन र वृद्धवृद्धाहरुको हेरचाहमा देखापरेका समस्या समाधानका उपायहरु पत्ता लगाउनु यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य रहेको छ ।

सुनसरी जिल्लाको बराह न.पा. ८ मा रहेका वृद्धवृद्धाहरुमध्ये उद्देश्यमुलक नमुना छनोट विधिको प्रयोग गरि ७० वर्ष माथिका १७० जना वृद्धवृद्धाहरुलाई नमुनाको रुपमा छनोट गरि यस अध्ययनलाई मिश्रित ढाँचामा सञ्चालन गरिएको छ । ७० वर्ष माथिका वृद्धवृद्धाहरु यस अध्ययनका जनसंख्या हुन् । यस अनुसन्धानमा अन्तर्वार्ता प्रश्नावली र अवलोकनलाई अनुसन्धानको साधन बनाइएको छ साथै प्रथमिक र द्धितिय दुवै स्रोतको प्रयोग गरिएको छ । यस अनुसन्धानमा तथ्याङ्क संकलन गर्न प्रश्नपत्र निमार्ण गरि अध्ययन क्षेत्रका वृद्धवृद्धाहरुको अनुमति लिई आमुन्ने सामुन्ने भएर प्रश्नपत्र भरिएको थियो र प्रश्नपत्रले समेट्न नसकेका कुराहरुलाई अवलोकनका माध्यमबाट टिपोट गरिएको छ ।

यस अध्ययन क्षेत्रमा रहेका वृद्धवृद्धाहरुमध्ये ९० वर्ष माथिका वृद्धवृद्धाहरु ५.२९ प्रतिशत रहेका छन्, ९.४१ प्रतिशत वृद्धवृद्धाहरुको परिवारसँगको सम्बन्ध नराम्रो, ५.२९ प्रतिशत वृद्धवृद्धाहरुलाई परिवारका सदस्यहरुमध्ये कसैले पनि माया नगर्ने गरेको पाइएको छ भने सबै भन्दा बढि ३८.२४ प्रतिशत वृद्धवृद्धाहरुलाई नातिनातिनाले माया गर्ने गरेको पाइएको छ । १३.५३ प्रतिशत वृद्धवृद्धाहरुको मात्र स्वास्थ्य अवस्था राम्रो छ भने ४८.२३ प्रतिशतलाई दिर्घकालिन रोग लागेको अवस्था छ, रोग लागेका वृद्धवृद्धाहरुमध्ये सबैभन्दा बढि दम रोगबाट ३९.०२ प्रतिशत ग्रसित छन् , दिर्घकालिन रोग लागेका ८१.७१ प्रतिशत वृद्धवृद्धाहरुले मात्र नियमित रुपमा औषधी सेवन गर्ने गरेको र चिकित्सकको सल्लाह बमोजिम नियमित रुपमा अस्पताल ६८.२९ प्रतिशत मात्र वृद्धवृद्धाहरु जाने गर्दछन् । ७.३२ प्रतिशत वृद्धवृद्धाहरु १५ वर्ष भन्दा लामो समयदेखि रोग सहेर बसेका छन् भने १९.४१ प्रतिशतलाई हिड्डुल गर्न असहज छ । मासिक आम्दानीको स्रोत ३७.०६ प्रतिशत सामाजिक सुरक्षा भत्ता रहेको छ र ४०

प्रतिशतको मासिक आम्दानी ५ हजार भन्दा कम छ भने ३०.५९ प्रतिशत वृद्धवृद्धाहरुले मासिक ५ हजार भन्दा कम खर्च गर्छन् ।

परिवारका सदस्यहरुले ६३.५३ प्रतिशत वृद्धवृद्धाहरुलाई मात्र हेरचाह गर्दछन्, ३१.७६ प्रतिशतले पोषणयुक्त खाना खान नपाएको अवस्था छ, आफ्नो स्वास्थ्य सरसफाई २८.२३ प्रतिशतले आफैं गर्ने गरेको, ६०.५९ प्रतिशत वृद्धवृद्धाहरुको मात्र बस्ने सुत्ने ठाउँ सफा छ, आँखा कानको समस्या ३८.२३ प्रतिशतमा छ भने ५ प्रतिशत वृद्धवृद्धाहरुलाई परिवारका सदस्यहरुले कुटपिट गर्ने गरेका पाइएको छ, त्यसै गरि पछिल्ला युवा पुस्तासँग ५८.४६ प्रतिशतको विचार नमिलि सामाजिक समस्यामा परेका छन् । वृद्धवृद्धाहरुको समस्या समाधान गर्नेमा आत्मासम्मान पाउनुपर्ने ८.२४ प्रतिशत वृद्धवृद्धाहरुको सुझाव पाइएको छ । वृद्धवृद्धाहरुको खासखास समस्या स्वास्थ्य सम्बन्धि समस्या, पारिवारीक समस्या, सामाजिक समस्या रहेका छन् भने उक्त समस्या समाधान गर्न सरकारी, पारिवारी, सामाजिक र अन्य क्षेत्रबाट सहयोग गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

विषय सूची

शीर्षक	पृष्ठ नं.
घोषणा पत्र	I
सिफारिस पत्र	II
स्वीकृतिपत्र	III
कृतज्ञताज्ञापन	IV
शोधसार	V
विषयसूचि	VII
तालिका सूची	X
चित्र सूची	XI

परिच्छेद एक : परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	४
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	५
१.४ अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरु	६
१.५ अध्ययनको महत्व	६
१.६ अध्ययनको परिसीमा	७
१.७ प्रयोग भएका पारिभाषिक तथा प्रविधिक शब्दहरु	८

परिच्छेद : दुई सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन तथा अवधारणात्मक ढाँचा

२.१ सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन	९
२.२ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	११
२.३ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकनको उपादेयता	१३
२.४ अवधारणात्मक ढाँचा	१४

परिच्छेद : तीन अध्ययन विधि तथा प्रक्रिया

३.१ अनुसन्धानको ढाँचा र विधि १७

३.२ जनसङ्ख्या, नमुनाको आकार र नमुना छनोट रणनीति १७

३.२.१ जनसङ्ख्या र नमुनाको आकार १७

३.२.२ नमुना छनोट रणनीति १७

३.३ अध्ययन क्षेत्र १७

३.४ तथ्याङ्क संकलनका साधन र वैद्यता १८

३.५ तथ्याङ्क संकलन प्रक्रिया १८

३.६ तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण प्रक्रिया १९

परिच्छेद : चार नतिजा र छलफल

४.१ वृद्धवृद्धाहरुको व्यक्तिगत, पारिवारीक, आर्थिक तथा सामाजिक अवस्था २०

४.१.१ वृद्धवृद्धाहरुको उमेरगत संरचना २०

४.१.२ वृद्धहरुको परिवारसँगको सम्बन्धको विवरण २१

४.१.३ वृद्धहरुको पारिवारीक माया ममताको अवस्था २२

४.१.४ वृद्धवृद्धाहरुको स्वास्थ्य अवस्था सम्बन्धि विवरण २३

४.१.५ वृद्धवृद्धाहरुको दिर्घकालिन रोग सम्बन्धि विवरण २४

४.१.६ दिर्घकालिन रोगको प्रभावको अवस्था सम्बन्धि विवरण २५

४.१.७ दिर्घकालिन रोगको नियमित औषधी सेवन सम्बन्धि विवरण २६

४.१.८ वृद्धवृद्धाहरु दिर्घ रोगबाट ग्रसित भएको समय अवधि २६

४.१.९ दिर्घरोग लागेका वृद्धवृद्धाहरु नियमित अस्पताल जाने सम्बन्धि विवरण २७

४.१.१० वृद्धवृद्धाहरुको हिड्डुलको अवस्था २८

४.१.११ वृद्धहरुको मासिक आम्दानीको स्रोत सम्बन्धि विवरण २९

४.१.१२ वृद्धवृद्धाहरुको मासिक आम्दानी सम्बन्धि विवरण ३०

४.१.१३ वृद्धवृद्धाको मासिक खर्च सम्बन्धि विवरण ३१

४.२ वृद्धवृद्धाहरुको हेरचाहको अवस्था ३१

४.२.१ वृद्धवृद्धाको स्वास्थ्य हेरचाहमा परिवारको भुमिका ३२

४.२.२ वृद्धवृद्धाहरुको खानपानको अवस्था ३२
४.२.३ वृद्धवृद्धाहरुको स्वास्थ्य सरसफाइको अवस्था ३३
४.२.४ वृद्धवृद्धाहरुको बसोबास सरसफाई सम्बन्धि विवरण ३४
४.३ वृद्धवृद्धाहरुको खास खास समस्याको विवरण ३५
४.३.१ वृद्धवृद्धाहरुको स्वास्थ्य सम्बन्धि समस्याको विवरण ३५
४.३.२ पारिवारीक समस्या सम्बन्धि विवरण ३६
४.३.३ समाजिक समस्या ३७
४.३.४ अन्य समस्याहरु ३८
४.३.५ वृद्धवृद्धाहरुको समस्या समाधान सम्बन्धि विवरण ३८
४.४ वृद्धवृद्धाहरुको समस्या समाधानका लागि सुझाव ३९
४.४.१ सरकारी तवरबाट ४०
४.४.२ सामाजिक संघसंस्थाबाट ४०
४.४.३ पारिवारीक क्षेत्रबाट ४०
४.४.४ अन्य क्षेत्रबाट ४१
४.५ प्राप्ति तथा सारांश ४१
४.५.१ प्राप्ति ४१
४.५.२ सारांश ४३

परिच्छेद : पाँच निष्कर्ष र सुझाव

५.१ निष्कर्ष ४५
५.२ सुझावहरु ४६
५.२.१ नीतिगत तहका लागि सुझावहरु ४६
५.२.२ अभ्यासतहका लागि सुझाव ४७
५.२.३ अनुसन्धान तहका लागि सुझाव ४८

सन्दर्भसूची

अनुसूची

तालिकासूचि

तालिका नं. विवरण	पृष्ठ नं.
१. वृद्धवृद्धाहरुको उमेरगत संरचना सम्बन्धि विवरण	२१
२ परिवारसँगको सम्बन्ध सम्बन्धि विवरण	२२
३. वृद्धहरुलाई परिवारका सदस्यहरुले गर्ने माया ममता सम्बन्धि विवरण	२३
४. वृद्धवृद्धाहरुको स्वास्थ्य अवस्था सम्बन्धि विवरण	२४
५. दिर्घकालिन रोगको प्रभावको अवस्था सम्बन्धि विवरण	२५
६. दिर्घकालिन रोगको नियमित औषधी सेवन सम्बन्धि विवरण	२६
७. दिर्घरोग लागेका वृद्धवृद्धाहरु नियमित अस्पताल जाने सम्बन्धि विवरण	२८
८.वृद्धवृद्धाहरुको हिड्डुलको अवस्था सम्बन्धि विवरण	२९
९. वृद्धहरुको मासिक आम्दानीको स्रोत सम्बन्धि विवरण	३०
१०. वृद्धवृद्धाको मासिक खर्च सम्बन्धि विवरण	३२
११. वृद्धवृद्धाको स्वास्थ्य हेरचाहमा परिवारको भुमिका सम्बन्धि विवरण	३३
१२. वृद्धवृद्धाहरुको खानपानको अवस्था सम्बन्धि विवरण	३४
१३. वृद्धवृद्धाहरुको स्वास्थ्य सरसफाइको अवस्था सम्बन्धि विवरण	३५
१४. वृद्धवृद्धाहरुको बसोबास सरसफाई सम्बन्धि विवरण	३६
१५. वृद्धवृद्धाहरुको स्वास्थ्य सम्बन्धि समस्याको विवरण	३७
१६. पारिवारीक समस्या सम्बन्धि विवरण	३८
१७. वृद्धवृद्धाहरुका सामाजिक समस्या सम्बन्धि विवरण	३९
१८. वृद्धवृद्धाहरुको समस्या समाधान सम्बन्धि विवरण	४१

चित्रसुचि

चित्र नं.	विवरण	पृ.
१.	वृद्धवृद्धाहरुको दिर्घकालिन रोग सम्बन्धि विवरण	२४
२.	वृद्धवृद्धाहरु दिर्घ रोगबाट ग्रसित भएको समय अवधि सम्बन्धि विवरण	२७
३.	वृद्धवृद्धाहरुको मासिक आम्दानी सम्बन्धि विवरण	३१